

Kjempebjønnekjeks (*Heracleum mantegazzianum* Sommer & Levier) – biologi, forekomst og bekjemping

Helge Sjursen og Jan Netland, Planteforsk Plantevernet
E-post: helge.sjursen@planteforsk.no

Sammendrag

Kjempebjønnekjeks er en 2-4 m høy, to-årig skjermplante. Den ligner på tromsøpalme, som er noe lavere og er flerårig. Den førstnevnte arten ble innført til Norge som pryddplante på 1800-tallet, mens den sistnevnte ble innført som forplante i Nord-Norge for over 100 år siden. Begge plantene er siden blitt forvillet både langs bekkefar og i skogkanter, men også i offentlige arealer, som langs veier og jernbaner, i parker/grøntanlegg, og i private hager. Kjempebjønnekjeks har liten betydning som ugras i landbruksarealer, men plantesaft av kjempebjønnekjeks (og tromsøpalme) kan i kombinasjon med sollys gi kraftig forbrenning på hud. Kjempebjønnekjeks kan bekjempes mekanisk om våren eller tidlig sommer, ved å slå den voksende rosetten, og grave opp rotstokken. Kjemisk kan en bekjempe planten ved å sprøyte med Roundup (glyfosat) på rosetter. Effekten viser seg etter et par uker. Dispensasjon for sprøyting inntil åpent vann må innhentes fra Mattilsynet. Den som utfører sprøyting, må ha autorisasjonsbevis, men mekanisk bekjemping kan også utføres av andre. Uansett metode, må fullt verneutstyr brukes.

Biologi

Kjempebjønnekjeks er en 2-4 m høy skjermplante med store finnete/koplete blad i flere etasjer. Planten er vanligvis toårig. Det betyr at den spirer fra frø første året og overvintrer som bladrosett uten å blomstre.

Figur 1. Kjempebjønnekjeks er karakterisert ved enkeltstående planter. Sted: NLH/Ås. Foto: H. Sjursen. Ved blomstring året etter danner hvert individ en stor, fertil stengel (inntil 10 cm tykk og rødflekket) (se figur 1), ofte med en eller to mindre sidestengler. Hele planten har en

stram lukt. På hovedstengelen er det mange skjermmer (30-50 cm breie) hvorav de fleste

Figur 2. Tromsøpalme er tueddannende. Sted: Tromsø. Foto: Odd Arild Finnes.

setter frukt. Fruktmodningen og frøspredningen skjer først seint på høsten. Frøene har vingekanter og spres lett med vann, og over korte avstander med vind. En enkelt, velutviklet plante kan produsere over 5000 frø (Rubow 1990). Når frøproduksjonen er ferdig, dør hele planten. På områder med

åpen jord eller lav vegetasjon, kan det om våren vokse fram småplanter, tett i tett. Planten kan forveksles med tromsøpalme (*H. "laciniatum"* auct. scand.), som er en tueddannende, flerårig plante. Det er som regel få frøplanter rundt morplanten. Høyden er noe mindre enn kjempebjønnkjeks. Det finnes en rekke andre skilletegn, beskrevet av Lid & Lid (1994) og av Often & Graff (1994) (se figur 3 og 4).

Figur 3a. Velutviklet rosettblad av kjempebjønnkjeks
Sted: NLH/Ås. Foto: H. Sjursen

Figur 3b. Velutviklet rosettblad av tromsøpalme. Sted: Tromsø. Foto: Helen Myksvoll Singh

Figur 4a. Rosett av kjempebjønnkjeks. Sted: NLH/Ås.
Foto: H. Sjursen.

Figur 4b. Rosett av tromsøpalme. Sted: Musèhagen/
Universitetet i Bergen. Foto: H. Sjursen.

Forekomst og betydning som ugras

Kjempebjønnkjeks er opprinnelig tatt inn til landet som prydplante på 1800-tallet, men stammer fra Kaukasus. Siden har den blitt forvillet i eng, på veikanter, langs jernbane- og T-bane/trikkelinjer (Holtan 2003), langs med bekker og i skogkanter. Planten er spredd på Østlandet til Lillehammer og i kyst- og fjordstrøk nord til Trøndelag (Lid & Lid 1994), men den er også registrert i Tromsø (Often & Graff 1994). Tromsøpalme vokser i eng, på vei- og skogkanter og på tangvoller. Den er vanlig i kystrøk i Nord-Norge fra Helgeland til Øst-Finnmark. Planten ble opprinnelig innført som forplante i nord for over 100 år siden, og har deretter spredd seg i landsdelen (Kavli 1982).

Som ugras spiller kjempebjønnekjeks ingen rolle i vanlige landbruksarealer, men kan være vert for gulrotflue og mellomvert for storknollet råtesopp, som kan gjøre skade på en rekke jord- og hagebruksvekster (Rubow 1990). Derimot kan den være til ulempe i ulike former for kulturlandskap og/eller fredete arealer, i offentlige arealer som parker og i hager. Den er en aggressiv plante som fortrenger all annen vegetasjon og reduserer det biologiske mangfoldet. Dessuten kan den være til bryderi ved å redusere sikten langs med veier og jernbaner. Planten kan derimot også være nytteplante for bl.a. bier.

Giftvirkning: Plantesaften av kjempebjønnekjeks (også tromsøpalme) inneholder stoffer (furocoumariner), som på hud kan gi kløende eksem og væskefylte blemmer, som blir forsterket ved sollys. 2. grads forbrenning på hud er registrert. Angrepne hudflater bør vaskes grundig og beskyttes mot sollys (Langer 1987). Ved spørsmål om giftvirkning og behandling, bør lege kontaktes, eventuelt Giftinformasjonen på tlf. 22 59 13 00 (åpen døgnet rundt).
Nettadresse: www.giftinfo.no.

Bekjempelse

Beiting av husdyr, for eksempel sau, er en meget effektiv bekjempingsmetode, i den grad dette er mulig og praktisk. Men det må i så fall skje når plantene er små og uforvedet.

Våren eller tidlig sommer før stengelen tar til å strekke seg, vil være en aktuell tid for å bekjempe planten mekanisk, ved først å slå ned planten, og deretter grave opp rota ned til 15 cm (se også nettsiden til Ski kommune: www.ski.no/miljø).

Mekanisk bekjemping på blomstrings-/frødanningsstadiet (eller like før) har ikke noe for seg. Planter som har satt frø vil dø av seg selv når den er ferdig med denne "jobben". Bare frøene, og eventuelle småplanter/rosetter, vil leve videre til neste sesong. Dersom det på denne tiden også finnes planter på rosettstadiet på vokseplassen, altså planter som er nyspirte om sommeren, kan det være aktuelt å bekjempe disse som nevnt ovenfor. Planter som bare blir slått ned på dette stadiet, kan komme igjen med nye blad. Det er mulig at dersom stengelen blir fjernet på riktig tidspunkt - i god tid før frøene er modne - vil planten dø i løpet av vekstsesongen uten å

sette ny stengel. Blir den fjernet for tidlig, kan derimot planten vokse videre i flere år.

Våren eller tidlig sommer før stengelen tar til å strekke seg, vil også være en aktuell tid for kjemisk bekjemping. Sprøyt før plantene er i knehøyde. Det kan vurderes å behandle en gang til hvis det dukker opp nye planter i løpet av sommeren. Dette er særlig aktuelt i større og tette bestander. Sprøyting på store planter er ikke ønskelig. Det en oppnår da, er skjemmende, sprøytete planter, om en da ikke rydder disse bort. Dessuten kan en risikere at planten danner frø likevel.

Av kjemiske midler er Roundup (glyfosat) effektiv. Det finnes flere flytende glyfosatpreparater på markedet som inneholder 360 g aktivt stoff per liter. Dosen bør være 0,6 liter handelspreparat per dekar. Dette midlet tar som kjent all annen vegetasjon også. Pr. dags dato finnes ingen andre midler med godkjent bruksområde utenom landbruksarealer. Dersom det er aktuelt å sprøyte med Roundup tett ved åpent vann, må dispensasjon fra Mattilsynet innhentes.

Verneutstyr

All bekjemping, både mekanisk og/eller kjemisk, må foregå med fullt verneutstyr: beskyttelsesdrakt med hette, ansiktsskjerm og vernehansker (se 5. og nyeste utgave av "Handtering og bruk av plantevernmidler", grunnbok, Landbruksforlaget, 2003). Den som utfører sprøyting må ha autorisasjonsbevis. Mekanisk bekjemping kan også utføres av andre.

Videre forskning

Å finne frem til riktig tidspunkt for mekanisk bekjemping, og om andre ugrasmidler, som ikke skader grasartene kan være effektive, er aktuelle forskningstemaer de nærmeste årene ved Planteforsk Plantevernet på Ås (fra 2005: Bioforsk A/S – Plantevernseter).

Kilder

Holtan, I. 2003. Kjempebjønnekjeks *Heracleum mantegazzianum* og Tromsøpalme *H. "laciniatum"* – to hageflyktninger i spredning bl.a. i Oslo-området. Firbladet 16(2): 8-14.

Kavli, G. 1982. Photoreactivity of *Heracleum "laciniatum"*. An experimental study evaluating skin reactions and *in vitro* phototoxicity of plant material and isolated furocoumarins. Dr. thesis at Department of Dermatology, University of Tromsø.

Langer, T.W. 1987. Giftige planter. Lademanns lægeleksikon, bind 25. Forlaget Danmark.

Lid, J. & Lid, D.T. 1994. Norsk flora. 6. utgåve ved Reidar Elven. Det norske samlaget, Oslo.

Often, A. & Graff, G. 1994. Skillekarakterer for kjempebjønnekjeks (*Heracleum mantegazzianum*) og trossøpalme (*H. "laciniatum"*). Blyttia 52(3): 129-133.

Rubow, T. 1990. Kæmpe-bjørneklo: Betydning som ukrudtsplante og bekæmpelsesmuligheder. 7. Danske Planteværnskonference. Ukrudt. Statens Planteavlfsforsøg. Planteværnsenteret: 201-209.

Ansvarlig redaktør:
Forskningsdirektør Arne Stensvand

Fagredaktør for denne utgaven:
Forskningsjef Leif Sundheim